اختر
ملتان
(پاکستان)

رجسٹرڈ ایل نمبر ۷۶۱۷
جاری شدہ ۱۹۶۴

ماہانہ سرائیکی اشاعت

اختر ملتان

جلد ۵ • ۲۴ اگست ۶۸ء • شمارہ ۳۲

نگران: — مولانا نور احمد خان فریدی

ایڈیٹر: — اے۔ کے بلوچ

سالانہ چندہ: — ڈاہ روپے
ہک پرچہ: — ۵۰ پیسے

پتہ: — ۲۹۔ رائٹرز کالونی ملتان

تندیر

سنگالھ مہاڑ

پبلشر اختر علی خان بلوچ پرنٹر مولوی منظور احمد اختر مطبع ہمدرد پرنٹنگ پریس ملتان مقام اشاعت ہفت روزہ اختر ۲۹، رائٹرز کالونی ملتان

گالھ مہاڑ

"فریدیہ محل دا شہر

"چاچڑاں شریف (ضلع رحیم یار خان) توں اساڈے ہک محترم سنگتی حکیم احمد جان صادق فریدی دی ہک دلدوز چٹھی ملی اے جیکوں اساں کجھ ردو بدل دے بعد اتھاں پیش کریندوں ایہہ اساڈے سادیاں دے جذبات دا معاملہ اے۔ ایہہ اساں ساریاں دی آواز اے۔)

چاچڑاں شریف جتھاں حضرت خواجہ غلام فریدؒ دے سجادہ نشین لتے اُنہاں دے خاندان دیاں جائیں جاگاں تے جاگیراں ہن جتھاں محکمہ اوقاف دے قبضے اچ لکھاں دی جائیداد اے۔ اُتھاں ہک محل "فریدی محل" دے ناں نال صدیاں کنوں قائم چلیا آندے۔ ایں عمارت کوں حضرت خواجہ خدا بخش سائیں محبوب الٰہی اول ویلے بنڑوایا ہا جڈاں او کوٹ مٹھن توں ڈیرہ پٹ تے ایں سرزمین کوں عزت تے شرف بخشیا ہا۔ ایں محل دے جوڑ بنڑاونڑ اچ نواب بہاول خان ثالث عباسی دا بے دریغ روپیہ بے انداز عقیدت تے محبت اَتے ہک طویل عرصے دی رات ڈینہہ محنت تے مشقت کم آئی ہائی ولا کتھائیں ونج تے ایہہ سوہنڑی من موہنڑی عمارت تعمیر تھئی ہائی ایں محل اچ ای حضرت خواجہ فخر جہاںؒ دی پیدائش تھئی اتے اِہیں جاہ

گھول گھتاں میں فخر جہاں توں

جنت حور قصور!

"آکھنڑ آلا عالی قدر انسان حضرت خواجہ فریدؒ دی جمیا جایا۔ ایہہ ڈوہیں قطب تے ولی اہیں مقدس محل اچ پلے پڑسے تے جوان تھئے۔ حضرت خواجہ محبوب الٰہی دے وصال دے بعد حضرت فخر جہاںؒ نے ایں محل کوں سرفراز فرمایا تے ایہہ محل "فخر جہانیؒ محل" مشہور

تھئی گیا اہیں محل دے نال حضور ہک مسیت تعمیر کرائی ایکوں فخر جہاں دی مسجد آکھیا ویندا ہا۔ ہک زمانہ تائیں ایہہ محل تے مسجد رشد و ہدایت دے انوار نال جگمگاندے رہیے علم و عرفان دیاں نعمتاں دے خزانے لٹدے رہیے اتے گم گشتہ مخلوق خدا نجات اخروی دے پروانے اِتھوں گھندی رہی۔ ایں پاک تے منور ماحول اِچ خواجہ فریدؒ جیہیں شہباز طریقت دی تربیت تھئی۔ حضرت خواجہ فخر جہاں جیں ویلھے ایں جہان فانی توں پردہ فرمایا تاں ایں محل اِچ حضرت خواجہ غلام فریدؒ بسیرا فرمایا اتے اوں ویلھے ایہہ محل "فریدی محل" سڈیجن لگ پیا۔ حضرت فریدؒ ہک بئی مسجد محل دے اندروں تعمیر کرائی۔ اتے ایں مسجد کوں "فریدی مسجد" داناں ڈِتا گیا۔ ایں محل اِچ لکھاں دی مخلوق دا پیر و مرشد ہادی تے رہبر جلوہ افروز رہیا ایں عمارت دے باہروں ہر ویلھے محبت دے مارے دیوانیاں دا ہک سمندر ٹھاٹھاں مریندا رہندا ہا۔ اینہدی ہک ہک سِلھ کوں ہزاراں واری چُمیا ویندا ہا۔

ایں محل کوں حضرت خواجہ فریدؒ دے وصال دے بعد سلسلہ وار حضور خواجہ نازک کریم سائیںؒ حضور خواجہ غلام معین الدین سائیں اتے حضرت قطبینؒ لعل بادشاہؒ جیہیں قطب وقت غوث زمان بزرگیں آباد تے شاد رکھیا۔ ایں محل دے ہک پوہے وچوں جیکر کوئی چور نے چار دی وڈوا ہا تاں ہئے دروازے کنوں او ولی کامل بݨ کے نکلدا ہا۔ اینہدے وچ اسرار الٰہی اتے عشق حقیقی دے پاک امین وسدے ہوندے ہِن ایں محل دی ڈیڈھی اِچ حکومتاں دے والی، سردار ارباب تے تمندار سر نِوا تے کھڑے ہوندے ہِن۔ دنیاوی جاہ و حشمت۔ زر جواہر اتے وڈی کنوں وڈی آکڑ فوں غلامیاں کریندی ہائی۔ ایں محل اِچ عطر عنبر تے کستوری گُل پھُل تے باغ و بہار جنت دا نمونہ ڈکھیندے ہِن۔ الغرض دنیا و عقبیٰ دے سارے خزانے ایں عالی قدر اتے مقدس محل دا سنگار ہِن۔ آہ ایہہ تاریخی عظمتاں دا شاہد۔ ایہہ غوث قطب تے ولیاں دی جنم بھومی اتے خدائی رحمتاں برکتاں اتے نعمتاں دا خزانہ کیا ڈساں اِچ کیرھے حال اِچ اے؟

حضرت قطبین لعلؒ دے وصال دے بعد ایں محل نال کیا سلوک تھئے اِچ اے کیرھے حال اِچ اے۔ کوئی ڈیکھݨ ونجے تاں ونج ڈیکھے۔ ہیں دی ڈِٹھے کیویں

ڈیٹے میکوں خبر کائے نی ۔ میڈے دل نال کیا بٹی اے ہیں اکھیں وچوں لہو وہیندا آیاں اتے جیں ویلے اُن دو دھیاں وَنج پوندے اکھیں بلک پیندیاں ہن ۔ فریدیو! تساں وی ذرا ونج کے ڈیکھو مولانا نور احمد خاں فریدیؒ تے صوفی عبدالمجید ناز فریدی کتھ ہوتے ہن تہاکوں ڈکھالواں کیڈا وڈا حشر تھی گئے ۔

تساں پہلے وی اینکوں ڈٹھا ہا ۔ جیرھی چوکھٹ کوں دل کے چمدے ہاسے اتھاں غلاظت دیاں روڑیاں لگیاں پیاں ہن ۔ لوک ایں محل دے کولھوں لنگھدیں نک اُتے رومال چا رکھیندن تے تکھے قدم چیندے لنگھ ویندن ۔ ایں محل دے مقدس کوٹھیاں اچ کستی دے لوفر کمینے اتھاں چپے ڈینہاں زنا کریندن ایہہ محل ——— محل نی ۔ کوئی مناسب جاہ وی نی ——— اتھاں کوئی شریف آدمی "کھڑا تھیون" وی پسند نی کریندا ۔ ایہہ محل نی گدھیں دا واڑہ اے ۔ گیدڑیاں چام چڑیاں اتے اُنے بیمار کُتیاں دا مسکن اے ۔

فریدیو! ایہہ ہیں اوں محل دا منظر پیا ڈکھیندا جیڑھا "فخر جہاں محل" ہا جیرھا "فریدی محل" ہا ۔ جتھاں اپنے وقت دے غوث، قطب اتے ابدال وسدے ہن ۔ جتھاں اپنے وقت دے جہاں پناہ حاکماں دے پیر و مرشد رہندے ہن ۔ ایہہ قصہ اوہوں محل دا اے ——— ! ایہہ محل ہندوستان اچ کائے نی اسرائیل دیچ دی کائے نی ۔ چین یا روس اچ وی نی ایہہ اتھائیں پاکستان اچ اے جیندے اچ علامہ اقبالؒ ۔ قائداعظمؒ وارث شاہؒ ۔ شاہ بھٹائیؒ سچل سرمستؒ رحمان باباؒ اتے بلھے شاہؒ دے "پیدائش خانے" وڈے اہتمام نال محفوظ ہن ۔ قومی یادگاراں ہن او عجائب گھر ہن ۔ یارو فریدؒ ایہو جیہاں لاوارث اے ۔ ؟ اج اوندے ناں دی کھٹی کھاونڑ والے ملک دے ہر حصے اچ وسدن اوندے محترم ناں اُتے رقص و سرود کرائے ویندن لکھاں ہزاراں دے بجٹ نفے گینے دیندن انہاں لوکیں وچوں کہیں بندے کوں یا کہیں ادارے کوں شرم نی آئی ۔ جو اپنی وصولی دا کجھ حصہ ایں یادگار زمانہ عمارت دے تحفظ کیتے وی چا خرچ کرے ۔ کیا امیر بہاولپور کوں پتہ کائے نی ——— کیا محکمہ اوقاف کوں بجاہ گم گئی اے کیا "کوریچے" ایں دھرتی توں لڈ گئین ؟

کیا فریدؒ دے عقیدت مند مر گئین یا رو کوئی تاں جواب ڈیوے ہا۔ ایہہ سبھے ہن پئے بر
ایہہ کجھ نی کر سگدے ایہہ مجبور ہن فرید دے ناں دے خلق خدا کوں لٹݨ والے ادارے یا
بزاں چلاوݨ والے لوک تاں محض مچھندر ہن۔ انہاں کوں فریدؒ دا تاں پتہ ای کائے نی
کجھ شاعر لوکاں دا گٹھ جوڑ اے جیڑھا فریدؒ دے بہانے اڈوں اڈوں پٹ کھوہ تے بندر
بانٹ کر گھندے۔ امیر بہاولپور بیچارا غریب تھی گئے۔ ریاست کائے نی رہی آمدنی
مک گئی اے ہݨ تاں سرکار دے وظیفے اُتے ای گذارا اے اتے گذارا مشکل نال تھیندے
اوقاف دا محکمہ جائیداداں اُتے قبضہ کرݨ دا محکمہ اے وصول کرݨ دا محکمہ اے، جائیداداں کوں قائم
رکھݨ انہاں اُتے خرچ کرݨ لئے عوام الناس دے روحانی جذبات کوں سمجھݨ دا شعور انہاں دے "ڈیٹیں"
اچ کائے نی۔ کاروباری شعور کنوں وی ایہہ محکمہ خالی اے ایہو جیہاں تھاناں کوں تاریخی محل جیکر
روس وچ ہوندے ہا تاں او اینکوں شاندار عجائب گھر بݨا ڈیوݨ ہا۔ اتے ایں کوں اہوں ڈھیر نفع
چاوݨ ہا۔ پر ایہہ اساڈا محکمہ اوقاف اے اینکوں صرف ہکا فکر رہندی اے جو لکھاں تے کروڑاں
دی جائیداد وچوں سال اچ ہک ڈیڈھ ہزار روپیہ عرس تے کیویں خرچ کریجے ہک آدھ اعلیٰ افسر آکے
ڈیکھ گھنے تے ولا GOOD BOOK اچ ناں آ ونجے۔ تاں جو ولا سارا سال ٹھیکے کمیشن تنخواہیں گھپلہ
دھاندلی کیتے چھٹی ڈے ڈیجھ ونجے۔ کوریجے آہدن سائیں جاگیراں اول تاں زرعی اصلاحات دی نذر
تھی گئین لنے ولا محکمہ اوقاف چڑھائی چا کیتی۔ ہݨ تاں غریبی حال ایہہ اے جو سال پیالی
ڈو ڈو کاراں دی نِتے گھن سگدے۔ صبحیاں کوں ڈیوݨ کیتے چندݨ ہار دی کائنی رہے اتلوا
ہک ہک "صاحب خدمت" داری کیتے سینکڑہ نوکراں یا حاضر باشاں دا دی نی رکھ سگدا۔ ڈاڈھے
ہلاک ہووں سائیں! باقی رہ گئے عقیدت مند تے مُرید —— اوہ بیچارے جیندے پیراں کوں رہاوݨ
موئیاں دی خبر لاہوݨ یا انہاں دیاں نشانیاں کوں سانبھݨ انہاں سارے بھتوکاں وچوں میڈی
نظر وِلا وِلا اوقاف آلے محکمے دو ونج پوندی اے جیہڑی لاکھاں دی [illegible] ہتی اے۔
کروڑ دے لگ بھگ سالدی آمدنی تہاکوں فریدؒ دی جائیداد کنوں تھیندی اے نساں خدا دے
کیتے آہر پاہر کرو۔ محکمہ اوقاف دے صوبائی ایڈمنسٹریٹر دی خدمت اچ فریاد کریندا ہاں جو
ہک خاص افسر کوں موقع دے پڑھ کے صورت حال کوں سمجھݨ اتے فی الفور لکھاں لوکیں
دی عقیدت تے محبت دے منبع کوں تباہ تھیوݨ کنوں بچاوݨ دا ترلا کرن۔ اساں بہوں
وڈا احسان جاݨسوں۔

تہاڈا سبھاں دا ٭ بلوچ

تبرکات

کافی

میڈا عشق وی توں میڈا یار وی توں
میڈا دین وی توں ایمان وی توں

میڈا جسم وی توں میڈا روح وی توں
میڈا قلب وی توں جند جان وی توں

میڈا کعبہ، قبلہ، مسجد، منبر
مصحف تے قرآن وی توں

میڈے فرض فریضے، حج زکواتاں
صوم صلوٰۃ - اذان وی توں

میڈی زہد عبادت طاعت تقویٰ
علم وی توں عرفان وی توں

میڈا ذکر وی توں میڈا فکر وی توں
میڈا ذوق وی توں وجدان وی توں

میڈا سانول مٹھڑا شام سلونا
من موہن جانان وی توں

میڈا مرشد ہادی پیر طریقت
شیخ حقائق دان وی توں

میڈا آس امید تے کھٹیا وٹیا
تکیہ مان تے، تران وی توں

میڈا دھرم وی توں میڈا بھرم وی توں
میڈا شرم وی توں میڈا شان وی توں

میڈا ڈکھ سکھ روون کھلن وی توں
میڈا درد وی توں درمان وی توں

میڈا خوشیاں دا اسباب وی توں
میڈے سولاں دا سامان وی توں

میڈا حسن تے بھاگ سہاگ وی توں
میڈا بخت تے نام نشان وی توں

میڈا ڈیکھن بھالن جاچن بوجھن
سمجھن جان سنجان وی توں

میڈے ٹھڈڑے ساہ تے موجھ مونجھاری
ہنجوں دے طوفان وی توں

میڈے تلک تلوے سیندھاں مانگاں
ناز نہورے تان وی توں!

نصیحت نامہ

اللہ دا ناں کریم اے
رب رزق ڈیندا عظیم اے
او تاں قائم ھئی قدیم اے
جیں عالم کل اُپایا ہئی
بدیاں دا راہ توں چھوڑ ڈیوے
تے ہے رکھ کراہن پنج پھیرے
تیکوں لائق جنت رب کرے
سیتی کلمہ ایمان سوایا اے
ترک صلوٰۃ دا کر نیئیں
پھند مکر جہان دا پھڑ نیئیں
راہ چھوڑ تے مار او جھڑ نیئیں
تیکوں ہند نصیحت سڈایا اے
ثابت رکھ یقین تائیں
کر محکم ایمان تے دین تائیں
دوزخ جا ہوسیا مشرکین تائیں
جنہاں حق دا راہ بھلایا اے
جاݨ توں اپݨی اصل تائیں
کولھوں سڈ پہلا ہوش عقل تائیں
ہمراہ بݨا نیک عمل تائیں
تیڈے ساتھیاں بار لڈایا اے

حرص ہوا سبھ کوڑ ہئی
باہجوں عملاں کیوں مغرور ہئی
تیکوں ونجݨا منزل دور ہئی
بے خرچ عمل کجھ چایا ہئی
خاک تیڈی بنیاد ہئی
سبھ عمل گئی برباد ہئی
باہجوں عملاں کیوں دلشاد ہئی
کوڑی دنیا نال چت لایا ہئی
دم جیاتی گنڑدا ہئی
اتے لوح قلم دے لکھدا ہئی
بہتی غفلت دے وچ اُجڑ گئی
چاندی سونے کوں خاک رلایا ہئی
ذوق نہ رکھیو رب سیتی
نیک عمل نہ کیتو رب سیتی
اللہ بخش کرے ایں سبب سیتی
برحق نبی من لایا ہئی
زر پچھے حیران ہیں
راتیں ڈینہاں سرگرداں ہیں
چار ڈینہہ اتھاں مہمان ہیں
کوڑی سخط عمر لکھوایا ہئی

ساتھی تیڈے جو چل گئے
وچ خاک مکان اِچ گل گئے
جنہاں لکھ کروڑاں لِڈ دل پئے
تیکوں ونجناں ضرور ہن آیا ہئی

ہتر عمل بن ہو سیا
نیکیاں باجھ اتھاں رو سیاہ
چڈاں ویسیں تڈاں گل پو سیا
سبھ کوڑ دا کاج رچایا ہئی

صبر کر رب ڈیوی جزا
کجھ ہئی تاں اللہ دے ناں لٹا
جنہاں کماں کنوں ایہو کم بھلا
کہیں سالک فی حرف ڈسایا ہئی

ضایع کیتو سبھ عمر تائیں
پل یاد نہ کیتو قبر تائیں
کھڑا منتظر ہیں حشر تائیں
ہُنڑ ویلا چلنڑ دا جو آیا ہئی

طاعت کجھ نہ کیتیا
جام غفلت بھر بھر پیتیا
ایہا روح اِچ ہئی لیتیا
ہُنڑ آپ کوں آپ کھپایا ہئی

ظاہر شیخ سڈیندا ہیں
پکڑ تسبیح کر چھلیندا ہیں
رشوت کھاتے کوڑ الیندا ہیں
کہیں خوب ہنر سکھایا ہئی

عقل دے کم نہ مول کریں
راتیں ڈینہاں وظیفہ پھیریں
اندر مال پرایا دب دھریں
کہیں جادو دا اسم سکھایا ہئی

غفلت دے وچ نت پھریں
خمر پی کے کیفی تھی کھڑیں
کوئی پرسچ آکھے شوخی لڑیں
نفس شیطان بھیڑا اٹھ لایا ہئی

فقر تائیں توں من بھول
علما دی خدمت وچ بھول
اونہاں کولوں سبھا گھن بھول
بھول انہاں کوں رب وڈھایا ہئی

قادر اگوں نت رو ئیں
بیج نیکوئی دا کجھ پوئیں
بھوں جاگنڑ تے بھولا سوئیں
مال ستیاں دا چوراں چایا ہئی

کاف کون جو ساتھی تھیا
سر عملاں دی پوٹ پو سیا
منزل منزل خرچ کر لیا
کجھ دام درم کٹھا پایا ہئی

لیل رات گنوا ایو سوئی کر
دل دنیا تے حیران ہو کر
توبہ کھٹ تو ویہلا روئی کر
رب وچ قرآن فرمایا ہئی

من محمد مصطفٰے

صدق نال توں کلمہ آکھ سنا
اُنہاں تائیں ڈیسی رب جنت جا
جنہاں کلمہ آکھ سنایا ہئی

نیت نیکی دی رکھ سدا
تیکوں عزت ڈیسی آپ خدا
نال خلق دا سخن بول بھلا
ایہو شیوہ بزرگی دا آیا ہئی

وقت وہا گیو غافلا
ہُنڑ آ لڈیندا اے قافلا
او ہو بار گراں اے عاقلا
جیڑھا ہی جنس وائل پایا ہئی

ہوش گنوالیو ایں سبب
دلوں بھلا وساریو خوب رب
توں جیہاں نہ ڈٹھا کوئی بے ادب
جنہاں ڈیہوں ہیں جہان بھلایا ہئی

لائق نہا نیکوں ایں کیتو
گھُٹ ظالم غفلت دا بھر پیتو
بازی کھیڈ دی جیتی ہار بیٹھو
جنہاں خام کھیڈن سکھایا ہئی

یاد اللہ تائیں نت کرو
نیک راہ اُتے قدم تساں دھرو
اے انعام بہشتاں دا آیا ہئی
ایں کلیمی پار لنگھایا ہئی

○

حضرت خواجہ محکم الدین سیرانی رحمتہ اللہ علیہ

خواجہ محکم الدین سیرانی جنہاں کوں لوک صاحب السیر دے ناں نال یاد کریندے ہن ۔ وڈے صاحب کرامت بزرگ ہن ۔ پرے پرے تائیں ونج ونج کے آپ ہوریں دین دی تبلیغ فرمائی ۔ آپ نت سفر اچ رہندے ہن ۔ ایں کیوں "سیرانی" انہاں دا لقب بن گیا ۔ سائیں ہوریں درس نظامیہ دے مطابق اسلام دے علوم دی پوری تعلیم پاتی ۔ نکے لا اپنے سوتر بھرا تے مرشد خواجہ عبدالخالق اویسیؒ دے نال دلی ونج تے علم پڑھیا دلی اچ آپ کوں خواجہ فخرالدین فخر جہاں دہلوی دی شاگردی نصیب تھئی ۔ ایتھوں فارغ تھی کراہیں وطن دو آئے تاں اتھاں عربی مدرسیاں دے استاداں کوں تفسیر تے حدیث دے مسئلیاں اچ بصیرت کنوں مستفید فرمیندے رہے انہاں استاداں وچوں بہاولپور دے جید عالم مولوی محمدؒ تے حکیم غلام مرتضیٰ دی شامل ہن ۔

علم معرفت

خواجہ محکم الدین سیرانی دے سوتر بھرا تے مرشد خواجہ عبدالخالق دے جنہاں دا مزار خانقاہ کنوں ڈو ڈھائی میل دے پندھ تے اے سائیں روحانی فیض حضرت خواجہ اویس قرنیؒ کنوں گھندا ۔ ایں سلسلے اچ اصحاب سیر ایہہ واقعہ بیان کیتے جو خواجہ عبدالخالقؒ سائیں مشہور صوفی شاعر سید بلھے شاہؒ تے ہک طالب حق گل غیر محمدؒ دی سنگت اچ تلمبہ دے شیخ عبدالحکیم قادری دی خدمت اچ حصول فیض کیتے حاضر تھئے ۔ انہاں بلھے شاہ کوں آکھیا جو تیکوں جیڑھی نعمت ملنی اے او حضرت عنایت شاہ دے ہتھوں ملسی قصور ونج کے انہاں دی خدمت اچ حاضر تھئے ۔ سائیں عبدالخالق کوں آکھیونے ۔ توں اپنے گھر چلا ونج ۔ جیڑھے بزرگ دے طفیلوں تیکوں فیض پہنچنے او آپ تیڈے کول پہنچسی ۔ خواجہ عبدالخالق سائیں انہاں دے ارشاد دی تعمیل کیتی تے حضرت خواجہ اویس قرنیؒ کجھ ڈینہاں دے بعد زیارت تے بیعت کنوں مشرف آن کیتا ۔ ایں نسبت دی وجہ لوں آپ خواجہ محکم الدین سیرانی اتے انہاں دے خلیفے تے سجادے "اویسی" سڈویندن

چلہ کشی

خواجہ محکم الدین سیرانی سائیں تصوف دے مرحلے توں فارغ تھئے تاں مرشد حکم ڈتا جو حضرت شیخ چاولیؒ دے مزار مبارک تے چلہ کشی کر ۔ ایہہ ڈاڈھی اوکھی ریاضت تے ڈاڈھا مجاہدہ ہا ۔ خواجہ سیرانی حکم دی تعمیل کیتی تے ملتان آکراہیں مزار مبارک تے ریاضت تے مجاہدہ کیتا اتھاں اللہ کریم دے تجلیات تے انوار کنوں مستفیض

باقی ص ۲۲

بقیہ :- حضرت خواجہ محکم الدین سیرانیؒ

فرمایا۔ چلے دی حالت اچ آپ کوں کئی واری "سیروا فی الارض" دی دلپذیر آواز کنّیں پئی ایہہ اشارہ ہا دین حق دی تبلیغ دا۔

چلے توں فارغ تھئے تاں مرشد دی اجازت نال دنیا جہان دی سیر و سیاحت کیتے نکل کھڑے تھئے۔ وستی وستی تے قریہ قریہ ٹُر پھر کے بھولی بھٹکی مخلوق خدا کوں علم و عرفان دے انوار نال منوّر کریندے گئے۔ پا پیادہ کئی حج کیتے تے خراسان ایران، سندھ، جیسلمیر، کاٹھیاواڑ، داجل، کوٹ مٹھن، بھنڈی دیرہ، بہاول پور دے علاقیں اچ ہمیشہ سفر اچ رہندے ہن۔ آپ جو ریں، جتھاں جتھاں دیرہ لایا او علاقے انوار ہدایت نال منور تھی گئے۔ ڈو ڈراتیں کنوں زیادہ کہیں جاء نہ رہندے ہن۔ پیریں سفر کریندے ہن۔ کہیں کہیں ویلھے "توکل" ناں دے گھوڑے اُتے وی سفر کریندے رہندے ہن کڈاہاں کڈاہاں "درگا" ناں دے اُٹھ اُتے وی سوار تھیندے ہن۔ پنج نمازاں، نماز تہجد، نماز اشراق، وظائف درود تے نفلیں ساری حیاتی قضا نہ کیتیاں۔ ہمیشہ وضو نال ہوندے ہن۔ آپ ہمیشہ ساری زندگی شریعت اُتے پابند رہے۔

ریاضت تے مجاہدہ والا حال تھی گیا جو آپ دے مرشد خواجہ عبداللہ لق لق ماہیں فرمیندے ہوندے ہن۔ جو میں خواجہ محکم الدین کوں فقر دا ہک چاول ڈتا ہا۔ تے ایں اپنی محنت نال ہزاراں منّاں دی ڈھیری بنا گھدی ہے۔ خواجہ محکم الدین سیرانی خواجہ نور محمد مہاورویؒ دے ہم درس ہن۔ خواجہ سیرانی دے روحانی فیض نال ہزاراں گمراہ تے غلط کار لوکاں ہدایت دی راہ لدھی اتے انہاں دی دنیا ای بدل گئی۔ بلکہ انہاں اگوں تے بیاں کوں ہدایت دے رستے لایا۔

ہک ڈاکو دا واقعہ

آپ دے زمانے اچ ہک مشہور ڈاکو غلام داؤد لودھرا چٹے ڈینہہ اچ مسافراں کوں لٹ گھندا ہا۔ ہک واری خواجہ سیرانی اوندے علاقے اچوں پئے لنگھدے ہن۔ جڈاں او کول آگیا تے آپ ہوراں دا کمبل آپ دے مونڈھے توں چھک گھدا خواجہ سیرانی دی ہک نظر اوندے سراپا دو گئی تاں اوں ڈاکو دی دنیا بدل گئی۔ سنگدل ڈاکو گھٹنیں ٹیک پیا۔ تے ڈیہدیں ای ڈیہدیں او شخص ہک نیک تے صالح انسان بن گیا۔

خواجہ سیرانی دی نسبت "اویسی" ہئی ایں مسلک اچ بزرگان سلف دی ارواح جلیلہ کنوں اکتساب فیض کیتا ویندے اتے اکتساب کہیں ہک بزرگ تائیں محدود نی۔ ایہو وجہ ہے جو آپ دی حیاتی منہاج شریعت دی پابند ہئی آپ کہیں ایجو جیہے مسلک کوں ظاہر نہ کریندے ہن۔ جیں کوں اختیار کریندیں کوئی انجان ٹھوکر

ملا دیجئے جیویں آپ ہوریں لوکیں کوں فرمایا۔ مجذوب لوکاں نال ڈھیر میل جول ٹھیک نی۔ کیوں جو ایہہ لوک شریعت دی پابندی نہیں کریندے۔ ٹھیک اے جو مالٹی مٹی ہوندی اے پر اینداذرا جیہاں حصہ نشافت نال آلودہ تھی ونجے نال او پلید تھی ویندی اے۔

حاکماں کنوں بیزاری

ہک واری آپ ملتان اچ تشریف فرما ہن۔ ہاں ساریاں لوک خدمت اچ حاضر ہن ہجوم چن چیت۔ ملتان دے حاکم نواب مظفر خان آ گئے آپ دے مخفے اُنے ڈٹ پے گئے اتے ہک ڈو مختصر جیہاں گالہیں کر کے اونکوں ٹور ڈتو نے

نواب محمد بہاول خان ثالث ہک واری حاضر تھیا تے عرض کیتس جو میکوں کوئی وظیفہ ڈیوو۔ آپ فرمایا تیڈا وظیفہ ایہہ اے جو توں خدا دی مخلوق نال انصاف کر۔ آپنی حکومت اچ کہیں دے اتے ظلم نہ تھیون ڈے۔

وفات

وفات کنوں کجھ ڈینہہ پہلے آپ دا ارادہ خراسان ونجن دا ہا۔ پر پچھے ارادہ بدل ڈتو نے۔ اتے ڈیرہ اسمٰعیل خان دی ہک وستی تیسری اچ قیام فرمیو نے اتھوں دریا دے کول آئے اتے اتھوں کاٹھیا واڑ دا رخ کیتو نے۔ کجھ ڈینہہ دیراجی بندر اتے نیڑے تیڑے دے علاقیاں اچ رہے اتھوں ربیع الثانی ۱۱۹۷ھ اچ بہاولپور دی وستی چاچڑاں دی بنت ہا سنے

تے ہک مرید حافظ محمد کوں عرض کیتا۔ حضرت! ہک رات میکوں ڈی بخشو۔ پر دعوت من گھدی کجھ تذکرہ نگار لکھیندن جو حافظ نے رات کوں انہاں دے کھانے اچ زہر ملا ڈتی کیوں جو اوندی تے بہاں اُتھوں دے مریداں دا اندیشہ ہئی جو حضرت دا مزار مبارک اوہناں علاقے اچ بنے۔ خواجہ سیرانی اوں زہر دے اثر نال وفات پا گئے۔ مرن کنوں پہلے وصیت کیتو نے جو حافظ کوں کوئی کہیں پے کوں کوئی گزند نہ پہنچایا ونجے۔ حافظ کوں ڈاہ روپے ڈتو نے جو پنج روپے کفن اتے خرچ کریں۔ اتے پنج روپے دی خیرات کر چھوڑیں اتے کہیں سباہ تے لوٹا کھڑا کراہیں میکوں دفن کر ڈیویں۔ حافظ کوشش کیتی جو آپ دی وفات دی خبر بہاولپور نہ پہنچے۔ پر آپ دے ہک مرید میاں ابو طالب اتھاں خط پا ڈتا۔ چھ مہینے دے بعد خط پہتا۔ تے میاں اویس بخش، حافظ محمد اعظم اکنوال، خواجہ سلطان احمد تے ترائے خلیفے۔ خلیفہ محمد حسن۔ میاں محمد گڈن تے خلیفہ خدا بخش اوہوں ویلے کاٹھیاواڑ دو ونج پئے۔ جڈاں آپ دی میت قبر وچوں کڈھی گئی تاں ایویں لگدا ہا جو ہنڑیں ہنڑیں دفن تھیئے ہن۔ بدن کولا تے کفن وچوں خوشبو دے بھبھکے اٹھیندے ہن۔ جنازہ منزلاں مریندا مریندا بہاولپور دی ہک ڈینہہ لائی وستی جیا پوتی اچ پہتا۔ اتھاں خواجہ سیرانی دی منہ بولی بھیڑ حلیمہ مائی رہندی ہائی۔ اوں دی
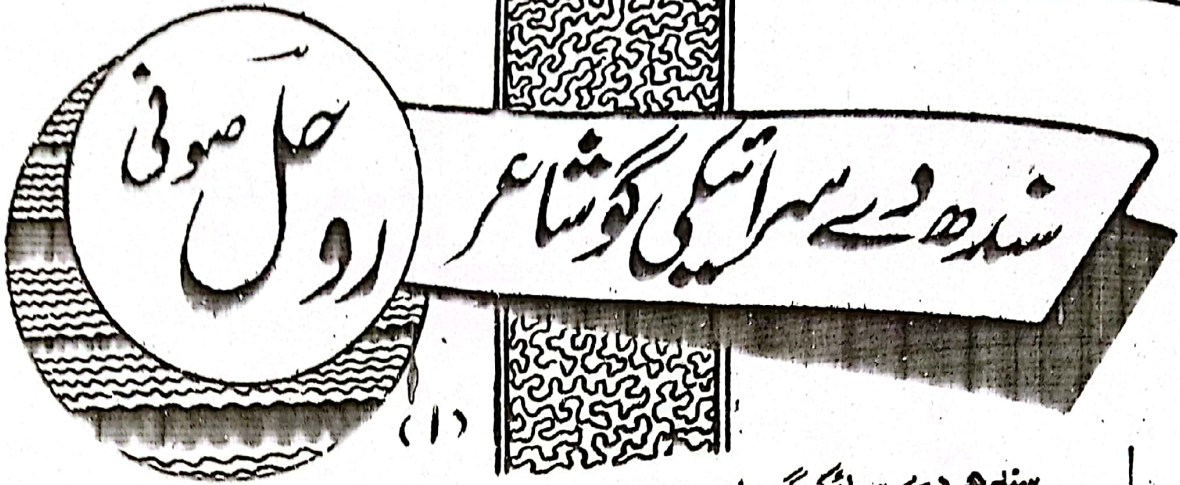
محمد اسماعیل خان احمدانی

سندھ دے سرائیکی گو شاعر

روحل صوفی

(۱)

سندھ دے سرائیکی گو شاعراں دی گول پھول اتے انہاں کوں سرائیکی حلقے وچ متعارف کراوݨ دا ذمہ اساڈے مہربان احمدانی سائیں کٹھے کتاں چاتا ہا۔ تانگھ تنگھاریں جیڈوں کئی مہینے ویہا گئے تاں اساں ایہہ چاتا جو سائیں کوں اساڈا عرض بھل گئے ہِن پر ایہہ گالھ نہ ہائی احمدانی سائیں برابر گول پھول اچ رُدّھے ہوئے ہَن تے ہُݨ اَدھے درجن بھلیئے وسریئے نامی شاعراں کوں لبھ گھدا ہِن۔ انہاں دی ایں وعدہ وفائی اساڈے اُتے جیہڑی مِنت لائی اے او وساری دی نئیں۔ اساں انہاں دے مشکور ہیں۔ ایں سلسلے دے پہلے ڈو شاعراں دا تذکرہ پیش خدمت اے امید اے جو "اختر" دی سنگت کوں ایہہ سلسلہ ڈاڈھا بھالسی۔

(ایڈیٹر)

روحل سائیں ۱۷۳۳ء یا ۱۷۴۲ء اچ عمر کوٹ علاقہ ٹھراپ نزنگیزہ بلوچ گھرانے دے ہک بزرگ شاہو فقیر دے گھر جمے ہا سے۔ ایہہ او زمانہ ہا جیڑھے ویلے سندھ اچ راجہ نبے سنگھ تے سندھ اچ کلہوڑیاں دی حکومت ہائی۔ وڈے بھرا داناں سلطان تے چھوٹے داناں میوہ ہا۔ روحل سائیں فارسی عربی دی تعلیم پائی ہئی۔

میاں نور محمد کلہوڑا دے دربار اچ روحل سائیں دا ماما جو کجھی وزیر ہا تے اوں دی مدد نال آپ توشہ خانہ دے نگران بݨ گئے۔ پر تھوڑا عرصہ تھیا ہا جو ہک وزیر میر بہرام خان کوں میاں سرفراز کلہوڑے مروا ڈتا۔ ایں واقعے صوفی سائیں دے دل اتے اثر کیتا تے آپ ہوریں نوکری چھوڑ ڈتی تے تھل دے مقام "ہرِیات جی پٹ" اچ ویڑھ لہرا کیتو نے۔ کجھ عرصے بعد ضلع ٹھٹھہ اچ جھوک شریف دے مشہور بزرگ صوفی عنایت شاہ دے مزار تے معتکف تھی گئے۔ ولا اتھاہیں سجادہ نشین شاہ عزت اللہ دے خلیفیاں

اپچار رل گئے ۔

ڈھیر ڈینہہ نہ تھئے ہن جو میاں سرفراز کلہوڑے کوں چغل خوراں بدراہ کیتا جو روحل فقیر توشے خانے دا حساب پوری طرحاں نی ڈے گیا۔ سرفراز کلہوڑے فقیر روحل کوں پکڑاوݨ کیتے سپاہی بھیجے ۔ سپاہی جیں ویلے اتھاں پہنچے تاں روحل سائیں ہک ڈینہہ دی مہلت منگی ۔ پر بئے ڈیہاڑے میاں سرفراز کلہوڑہ تخت کنوں محروم تھی چکیا ہا ، سرکاری سپاہی پچھاں دو ونج گئے ۔ روحل سائیں فقیری حال چا دھار یا تے ملک ملک دی سیر دو نکل کھڑے تھئے ۔ اہل اللہ دیاں زیارتاں تے عالماں فاضلاں دی صحبت کنوں فیض پیندے ۔ سالہا سال جودھ پور ، بیکانیر تے جیسلمیر دے اندر دل باہروں پھردے ٹردے رہیے ۔ ہندو سادھواں تے بیراگیاں درویشاں دی مجلساں بھگتائیاں ۔ تے انہاں وچوں بہوں سارے چیلے دی بݨ گئے ۔ راجہ بجیہ سنگھ آپ دا بہوں معتقد ہا ۔ روحل ہوں ہندوواں کوں صوفی مسلک سمجھاوݨ کیتے ہک کتاب "آگم وارتا" لکھی ۔ جیڑھی ہندی اچ پایہ دی کتاب سمجھی ویندی اے ۔

روحل سائیں ۱۷۸۲ء اچ میر فتح علی خان تالپور ہالانی دے پڑ تے کلہوڑیاں کوں ڈھا کرائیں سندھ کوں فتح کیتا والاخیر پور دا علاقہ میر سہراب خاں دے حوالے کر ڈتا ۔ تالپور میر سائیں روحل دے قدردان ہن ۔ کیوں جو آپ ہوراں میر بہرام خان دی شہادت دی وجہ توں وزارت چھوڑی ہائی ۔ میر تالپور آپ

کوں جاگیر جائیداد ڈیونا چاہندے ہن بہر آپ ...
کوٹ ڈیہجی دے کولہوں کوٹلی وستی اچ ڈیرہ لا ...
اتھاں کئی حاسد کھڑے تھی گئے ۔ تے آخر روحل سائیں دنیاں کوں ای پھٹا کر ڈتا تے ...
روہڑی دے کولہوں پٹے لنگھدے ہن ۔ جو کر یہہ کنڈڑی نال پانداز پوندے ۔ اینکوں انہاں اللہ دی مرضی جاتی تے اتھاہیں ڈیرے لا ڈتونے ۔ ایہا کنڈڑی دی جھاڑی کوں اللہ بخت ہجر لا ڈتا تاں اتھاں "گوٹھ کنڈڑی" ناں دی وستی وس گئی تے عاشقاں دا قبلہ بݨ گئی ۔ آپ فرمیندن ؎

کنڈڑی ہیں کلتار ڈتھوسے
رانجھݨ رمزن وارو یار !

اتھاہیں ہک مدت روحانیت تے شاعری دا فیض ڈیندے آخر ۱۸۰۴ء وچ اللہ کوں پیارے تھی گئے ۔

حال

سائیں روحل ڈو شادیاں کیتیاں ہن ۔ پہلی وچوں ڈو پتر شاہو فقیر تے غلام علی جمے تے دوجھی مائی وچوں دریا خاں تے خدا بخش فقیر جمے ۔ آپ بہوں پہنچے ہوئے ولی ہن ۔ تے کنہاں کتاباں دے مصنف دی ۔ ہندی زبان دے چار رسالے انہاں لکھے ۔

۱ ۔ من پربودھ
۲ ۔ رو بھت گرنتھ
۳ ۔ سرب گیان
۴ ۔ آگم وارتا ۔

باقی صـ ۲۵

شاعری

سائیں صاحب ولایت ہوون دے نال نال بہوں اچے مفکر ہن۔ انہاں فلسفہ وحدت الوجود کوں شعراں اچ ڈاڈھے سوہنڑیں رنگ اچ پیش کیتے کہیں کہیں جاہ روایتی شاعری دے نمونے وی ل ویندن آپ فارسی، سندھی، سرائیکی تے ہندی زباناں اچ شاعری کیتی۔ انہاں دے سرائیکی کلام اچ (۲۵) ابیات۔ (۲) سی حرفیاں تے (۱۶) کافیاں ملدیاں ہن۔

دنیا دی بے ثباتی دا بیان

دنیا ڈھونڈ تے طالب کتے سبھنی ل کرتانی
ہڈی اتے ہوکھڑا انہاں دی وڈھنڑیں عمر وہانی
اندھیاں در اللہ دا چھوڑیا پیٹ دا ورڑیں پانی
روحل راہ ربانی باجھوں بی سبھ کوڑ کہانی

عشق حقیقی

چیپ چپاتی ویڑھے دے وچ میڈے نوشاہ آیا
نہ ئیں سر مہ سیندھ گندھائی نہ ئیں چندن لایا
روحل راہ فقیری دا کہیں بھاگ بھرے در پایا

سی حرفی

غ۔ غین کتھیں چا غیر وچوں تاں ادہو عین سڈیویں
کایا نقطے سبھ جگ موہیا ڈیکھ مطبع نہ تھیویں!

امو پیالہ مرشد والا سر گھنے رکھ جیویں!
روحل وچ رنداں دی تیس عاشق ناں سڈیویں

م۔ میم موج محمدی اندر پاتم ... دستیا اہا
رحمت عالم بن کے آیا ڈونیا ... ...
عرشوں منزل یار لاتھیندے
روحل اشرف عالم اندر ... ...

کافی

عشق اللہ دا مشکل پوندا
عشق اللہ دا ادکھا اڑانگا
نہیں رکھدا سر دا سانگا
خون جگر دا پیواں تھیلیں عاشق بھیواں
عشق اللہ دا مشکل پوندا
جوگی جگت دے وچ آہن جاگا
سرت دی موتی دھیاں دا دھاگا
گیان دی کدڑی سیواں
عشق اللہ دا مشکل پوندا
روحل آکھے مست موالی
دردمنداں دی اے ایہا چالی
جیندی مر مر جیواں
عشق اللہ دا مشکل پوندا

الطاف احمد خان

شاہ حسین خان لنگاہ

ملتان دا ہک نامور بادشاہ! جیں عدل انصاف نیکی تے عقلمندی نال لوکیں دے دِلاں اتے حکومت کیتی!

اونویں تاں ملتان علم تے فضل دی خدمت اچ کڈاہیں کہیں کنوں پچھوں نی ریہا۔ پر حسین خان لنگاہ دے زمانے اچ عالماں تے ہنرمنداں دی وچ نویکلی ہائی۔ ایں قدیمی پرانے شہر اچ ہر فن دے اُستاداں تے کاریگراں دا چرچا ہا۔ تے چپے چپے تے عالماں فاضلاں دے درس کھلے ہوندے ہن۔ ملتان بھانویں ہکو حملہ آوراں دی نت نویں تباہی تے بربادی دا نشانہ بنڑدا ہا۔ پر ایندی تاریخی علمی تے فنی حیاتی کوں ورساندیوں خیس نہ آئی۔ مولانا سعد اللہ خان لاہوری ملتان اچ علم دے نور دا منارا بنیا ہویا ہا۔ جیندا سوجھلا ملتان دے چوگوٹھے پوپے تائیں کھنڈا ہیا ہا۔ حسین خان لنگاہ! ملتان دے والی لنگاہ خاندان وچوں ہکو بختاور بادشاہ ہا۔ ڈاڈھا سیانا سوڈھا۔ بلا سرپیر آ جہناں۔ اتے وڈی گالھ ایہہ جو علم تے ہنر دا قدردان ہا۔ تے ایندے ودھاوے پھیلاون کیتے پیسہ پانی وانگوں وہاندا آلا ہا ــــ!

"ہندوستان کی قدیم اسلامی درس گاہیں" ناں دی کتاب اچ مولانا ابو الحسنات ندوی بہشتی لکھیندن ــــ جو

(ترجمہ) "ملتان دے بادشاہاں وچوں حسین خان لنگاہ علم تے ہنر دا بہوں وڈا حجتی گذریئے۔ کتاباں لکھن آلیں۔ تے فضل و کمال دے استادیں دا سرپرست تے مددی ہا۔ او نت گنڈھوں مالی مدد تے مناسب وظیفے ڈیندے اُنہاندا دِل بدھیندا ہا۔ ایہا گالھ ہائی جو اوندی حکومت دے اندر عالماں فاضلاں تے ہنرمنداں دی وڈی کثرت تے جمعیت تھی گئی ہائی۔ اتے ملتان بیاں کوں پرتے دیاں حکومتاں کنوں الوکھڑا ہا۔ شاہ حسین لنگاہ کئی سارے مدرسے کھولے جیندے اچ آپنے زمانے دے اُچے تے مشہور استاد درس تدریس اچ مشغول رہندے ہن۔"

اساکوں "تاریخ فرشتہ" کنوں وی حسین خان

دے ویلے دے وِل دیب دے جوبن دا ثبوت بلدے۔ سکندر لودھی تے مظفر شاہ گجراتی نال حسین خان لنگاہ دی یاری پھب گئی۔ تے حسین کوں خیال آیا جو اوڈی مظفر شاہ وانگوں محل ماڑیاں اساوے۔ اوں آپنے دربار دے سبھ توں سیانے بندے قاضی محمد کوں گجرات دو ٹوریس۔ جو او ذبح نے اُتھوں دے وَس دیب تے سوبھ سبھا کوں ڈیکھ بجھ آوے — "فرشتہ" آہدے۔

"حسین شاہ لنگاہ، قاضی محمد کوں جیڑھا فضل تے کمال اِچ لاثانی ہا۔ قاصد بنا سلطان مظفر دی خدمت اِچ بھیجیس۔ اتے قاضی کوں چیٹ کیتس جو توں جیں ویلے سلطان مظفر کنوں رخصت تھیوݨ لگیں تاں عرض کریں جو آپنے خاص ملازمیں کوں میڈے نال کر ڈیو جو او میکوں محل ماڑیاں ڈکھاوݨ۔ سلطان حسین دا منشا ہا جو گجرات دے مزاج وانگوں تے انہاں دے محلاں دے نقشے تے ملتان اِچ محل بݨواوے۔"

قاضی محمد گجرات پہنچا تے ملتان دیاں سوغاتاں تے شاہی تحفے ہدیے سلطان مظفر کوں نذر کیتونس [illegible] کوں پہلے شاہی محلاں دی سیر دی منشا ظاہر کیتونس۔ بادشاہ آپنے مہمانداراں کوں حکم ڈتا جو معزز مہمان کوں منازل سلطانی دی سیر کرائی ونجے۔ ایں طرحاں قاضی محمد محل ماڑیاں دی بناوٹ سجاوٹ ڈیکھ بھال تے ملتان آگیا۔ تے شاہ حسین کوں سلطان مظفر دی طرفوں سندھ سنیہا ڈیوݨ دے بعد ہتھ بدھ تے عرض کیتس۔

سائیں آں! گجرات دے محل ماڑیاں تے برج مناراں دا نقشہ بدھݨ کنوں زبان عاجز اے۔ قربان تھیواں! ہوسی تاں بے ادبی تے گستاخی، پر سوہݨا! سچ آہداں جو ملتان دی بادشاہی دے پورے سال دا خراج وی جیکر گجرات جیہیں ہک عمارت دی تعمیر اُتے خرچ کر ڈتا ونجے۔ تاں وی ڈر رہسی جو عمارت ادھوری نہ کھڑو ونجے۔ حسین شاہ ایہہ گالھ سُݨ تے ڈاڈھا مونجھا تھیا تے ٹھڈا ساہ نکل گئیس۔ عماد الملک توکل وزیر ہوں عقلمند تے زیرک اللسان ہا۔ اُٹھیا تے ادب نال عرض کیتس:—

آقا! سدا صاحبیاں مانے! ایں مونجھ منجھاری دا کیہاں سبب اے!

شاہ حسین۔ "میکوں دنیا بادشاہ سڈیندی اے۔ ہر بادشاہاں آلا رتبہ تے شان میڈے نصیبے اِچ کائنی۔ ہئی گالھ ایہا! جو ایں بدنصیبی دے ہوندیں وی قیامت دے ڈینہہ میڈا حشر بادشاہاں دی صف اِچ ہوسی۔

عماد الملک توکل جواب ڈتا۔ "حضور کوں ایں خیال تے مونجھا نہیں تھیوݨا چاہیدا۔ خدا ہر ملک کوں آپو آپݨا وصف بخشش کیتے۔ جیکر گجرات دکن مالوہ تے بنگالہ دے ملک زرخیز زمیناں کیتے مشہور ہن اتے انہاں عیش عشرت دی ٹبری عام تام اے۔ تے ملتان دی مٹی جݨے جݨڑدی آئی اے۔ ملتان دے بزرگاں دنیا دے جیڑے دی

تخت تے پیر رکھے اوں جاہ دا سر فخر کنوں آسمان نال ونج ریئے۔ اج وی اللہ دا فضل اے جو غوث بہاء الحق زکریا ملتانی دا گھرانہ ملتان دے اندر موجود اے جیڑھے بہلول لودھی تے شیخ یوسف کنوں ڈھیر عزت تے توقیر رکھیندن۔ ایویں بخاریہ طبقے اچ کجھ بزرگ، ایجھے وی اتھاں وسدن جیڑھے ظاہرے تے کجھ کمالیں اچ حاجی عبدالوہاب اتے فضیلت رکھیندن۔ اتے ایں طرحاں علماء دے فرقے اچ مولانا فتح اللہ اتے انہاں دے شاگرد مولانا عزیز اللہ وی ملتان دی خاک پاک وچوں ظاہر تھئے۔ انہاں بزرگاں اتے سارا ہندوستان فخر تے ناز کریندے۔ اتے ایں گالھ اچ کائی شک نی۔"

شاہ حسین لنگاہ عماد الملک دی ایں گالھ تے ڈاڈھا خوش تھیا۔

شاہ حسین لنگاہ والیان ملتان دے وچوں پہلا تے آخری والی ہا۔ جیڑھا شاہی مزاج اتے بادشاہاں آلیں وصف رکھیندا ہا۔ نیک، دور اندیش، سیانا سخی، علم تے فضل دا قدر دان، عالماں، ہنر منداں فنکاراں دا مربی تے سرپرست ہا۔ ملتان دی حکومت ڈاڈھی ہوشیاری تے سمجھداری نال کیتی اتے تاریخ اچ لنگاہاں دا ناں روشن کیتا۔

اللہ دی بے نیازی ایہہ اے جو اج لنگاہاں دی سلطنت دی کوئی نشانی ملتان اچ نہیں لبھدی۔ کوئی عمارت، کوئی مسجد، کوئی قلعہ یا ماڑی ایجھی نہیں جینکوں لنگاہ سلاطین دی یادگار دا ناں ڈتا ونج سگے۔ پرانے قلعے اتے مقبرہ ہا۔ اوہدن ڈاڈھا عالیشان ہا۔ جیندے وچ سبھے لنگاہ سلاطین تے مشاہیر دفن ہن۔ افسوس جو ہک موذی حملہ آور دی بدبختی نال او ایجھا تباہ تھیا جو نشان وی نہ ریہا۔ ایں مقبرہ کوں "بارود خانہ" بنایا گیا تے ول کہیں طرحاں بارود پھٹ پیا تے پوری عمارت کوں نیست و نابود کر ڈتس۔ ایہہ مقبرہ حسین اگاہی دے سکول شمالی درس گاہ دے اتوں قلعے تے علامہ کاشانی دی قبر دے نال واقع ہا۔ علامہ کاشانیؒ دا مقبرہ ڈیکھن جوگی شے ہا۔ جیڑھا بمباری نال اڈ گیا۔

ڈوجھی وڈی بدقسمتی ایہہ اے جو لنگاہ خاندان جیڑھا اج وی ملتان اچ دھن دولت عزت توقیر اتے اثر رسوخ اچ کہیں بئے خاندان کنوں گھٹ نئیں، کہیں طریقے آپنے بزرگاں دے ناں [illegible] دی لوڑ [illegible] تاں کم از کم شاہ حسین خان لنگاہ ایں قابل ضرور ہا جو او ندے ناں کوں مٹن نہ ڈیوں ہا — پر — اساڈی ایں گالھ کوں خان فیض [illegible] خان لنگاہ ای سمجھے تاں سمجھ پئے تاں شاید ای کہیں کوں ایں پاسے سوچن دی واہ ملے۔

سنہ ۱۸۰۲ء وچ دلی اُتے انگریزاں دے قبضے دے بعد لکھنؤ کوں رنگ لگ گیا۔ ایہہ حالی تائیں آزاد ہا۔ تے ریاست اودھ دی راج دھانی ہا۔ اتھوں دے دربار دا رنگ ڈھنگ اصلوں شمالی ہند دیاں ڈوجھیاں حکومتاں دانگوں ہا۔

فروری تے مارچ ہولی کھیڈن دے مہینے مشہور ہن۔ شہراں تے وستیاں اچ ناچ گانے تھیندے ہن۔ زمیندار اتے جاگیردار کئی کئی کنجریاں ناچیاں کوں ایں شرط تے چاہ ٹھکانہ ڈیندے ہن جو او پابندی نال ہر میلے تہوار تے پہنچیا کرن۔ ایں ماحول اچ اودھ دیاں ڈو چھوہریں حضرت تے دلاری تاریخ اچ آپنا ناں ہمیشہ جیندا رکھن کیتے لکھنؤ آئیاں۔ اتھاں میں "دلاری" دا حال سنڑیندی ہاں۔

لکھنؤ کنوں ڈو میلاں دے پندھ تے ہک کسی "ککہ" ناں دی داہندی اے۔ تے لکھنؤ دے دریا گومتی وچ رل ویندی اے۔ پرانے زمانے کنوں "ککہ" کسی دا پانی چھتے کیتیاں دے بھٹے مریضاں کیتے چنگا سمجھیا ویندا ہا۔ تے لوکاں دا خیال ہا جو ایندے استعمال نال ہلکے کتے دا پٹیا ٹھیک چنگا بھلا تھی ویندے۔ ایں سلسلے اچ ہر سال اتھاں ہک بہوں وڈا میلہ وی لگدا ہا۔

اودھ دی او دائی جیہڑی تاریخ اچ ناں پیدا کیتا

: بجنہ کوکب

سنہ ۱۸۰۹ء وچ رام دین ناں دے ہک شخص فتح مراد کنوں میلے اچ دکان لگاوݨ کیتے سنہ ۶۰ روپے ادھار گھدے تے پیسے ڈتیاں بنا او مر گیا۔ تے اوندے مرݨ دے بعد اوندی زن تے دھی دلاری قرض کر گھدی گئی۔

فتح مراد دلاری کوں رہݨ رکھ گھدا تے دلاری دی ما قرضہ چکاوݨ کیتے اوڈل اوڈوں دی محنت مزدوری کرݨ پئے گئی۔ ایں ویلھے دلاری دی عمر پنج سال ہائی۔

لکھنؤ دے برٹش ریذیڈنٹ مسٹر سالویلن دی رپورٹ ڈسیندی اے جو فتح مراد دے گھر دوں انکلݨ دے بعد او آزاد تے بے مہلد کھیرݨ لگ پئی۔ جڈاں او ہک بال دی ما بݨی تاں او ہک مہاوت دے نال ٹھہی ہوئی ہائی۔

سنہ ۱۸۲۵ء وچ نواب نصیرالدین حیدر دی بیگم افضل محل پتر جݨیا۔ جیندا ناں "مناجان" رکھیا گیا۔ اوندی ڈیکھ بھال کیتے دلاری کوں دائی مقرر کیتا گیا۔

لکھنؤ دے محلاں اچ کھیر پلاوݨ آلیاں دائیاں تے پا تہیاں دا رواج پرانے زمانے کنوں ٹریا آندے۔

دائی جیکوں "آیا" آکھدے ہِن ۔ ہِک ٹپ دے کول ہیہہ ویندی ہائی ۔ جیندے وچ بال کوں دھنوا یا ویندا ہا سبھیاں ترمیتیں اوں ٹپ تے دائی دی جھولی اچ بیٹھے یا سُتے بال دے کولوں لنگھدیاں ہِن ۔ تے ٹپ اچ تِکھے مخالف رکھیندیاں ویندیاں ہِن ۔

ہِک واری نواب نصیر الدین دی نظر دلاری دے پنڈے تے پئے گئی ۔

اوں کھلدیاں کھلدیاں آکھیا ۔

"توں تاں اصلوں چنگی لگدی ایں !"

"تہاڈی ذرہ نوازی اے" دلاری جواب ڈِتا ۔

کجھ ڈینہاں تائیں دلاری کوں بادشاہ دے باغِ حرم اِچ بھیج ڈِتا گیا ۔ عیش عشرت دے سامان پہنچن لگ پئے ۔ بادشاہ نال نکاح تھی گیا تے دلاری "ملکہ زمانی" بن گئی ۔

ایسٹ انڈیا کمپنی آپنے قاعدے دے مطابق ۱۲ لکھ ل دے پاؤنڈ اوندے نال انتقال کر ڈِتے ۔ محل اچ آون کنوں پہلے جیڑھا تِرچھیا ہائی ۔ نواب دی طرفوں اوں کوں "قیوان جاہ" دا لقب مِل گیا ۔ دلاری دے پیکے پنڈیاں کوں جاگیراں بخشیاں گئیاں ۔ ڈیہدیں ای ڈیہدیں دلاری ڈو کروڑ ۳۰ لکھ روپے دی مالک بن گئی ——

اُجن ایہہ دھن دولت کافی نہ ہائی !

۱۸۲۷ء دسمبر اِچ برٹش ریذیڈنٹ سالومن کوں نواب نصیر الدین دی چِٹھی مِلی جو قیوان جاہ اوندا سب کنوں وڈا پُتر اے ۔ اتے ولی عہد وی ایہو اے ۔ ایں واسطے میڈی جیاتی اِچ قیوان جاہ کوں اوندا ولی عہد منّ گھِندا ونجے ۔

مسٹر سالومن ایں معاملے دی چھنڑ چھاݨ کیتی اتے گورنر جنرل کوں رپورٹ کریندیں لکھیا "جو قیوان جاہ دی پیدائش دلاری دے محل اِچ آوݨ کنوں ڈو سال پہلے تھی ہائی"

مثلاً —— جڈاں کمانڈر انچیف لارڈ کامبر میر ۱۸۲۷ء لکھنؤ اچ آیا تاں قیوان جاہ کوں اوندے استقبال کیتے بھیجا گیا ۔

کمانڈر انچیف کامبر میر اتے سالومن کوں دلاری کوں محل اچ میزبان دی ماں دی حیثیت نال اوندا شکریہ ادا کرݨ کیتے حاضر تھیوݨا ہا ۔ ایہہ سب کجھ اُنہاں اپنی مرضی دے خلاف کیتا ۔ کیوں جو او قیوان جاہ دی جانشینی دے حق اِچ نہ ہن ۔ تے آخر جانشین انہاں نہ بنݨ ڈِتا ۔

اوں زمانے دلاری کوں شمالی ہند دی سبھ کنوں وڈی امیر عورت سمجھیا ویندا ہا ۔ کیا تھئی اوندا پُتر قیوان جاہ جانشین نہ بݨ سگیا ۔ وَل وی ایڈا دم خم ہا جو ہِکے ڈینہہ اِچ او نڑائے تراۓ لکھ روپیہ اُڈا چھڈیا کردی ہئی ۔

(اگلا عنوان "حضرت محل" تاں گھِن رکھا ہے ۔ ن ۔ ک)

"رباعی"

ایں ابھرے طوفان دے اندر
کہیں کوں سکھ دا کنارہ نہیں لبھدا
گو سہائے ہزار ہِن جگ وچ
کوئی مخلص سہارا نہیں لبھدا

بقیہ:۔ مُراد فقیر

سسی حرفی دا ہک بیت

ل ۔ الف اللہ ذات سُنجاتا ذات کوں
آپ ہی داتا آپ ہی پاتس ذات کوں
ذات صفت مراد سُہایا
بے رنگی اونویں رنگ میں آیا

کافی

سمہیں بہن آرام نہ آوے
تیں یا جیوں کجھ مول نہ بھاوے
پل پل دے وچ پھالاں پاواں
ملدن بھوپے روز نہ کچھاواں
خاک قدم دی نینڑیں لا لواں
تارے گنڈیں رات ڈیکھاوے
جو کجھ کیتا ییڈے دچھوڑے
قسمت ماری بھٹی لوڑے
ہُن تاں ایہہ جند مول نہ چھوڑے
جے گھر آویں تاں سکھ پاوے

بقیہ :۔ ہک گالھ کریندا اں

رونی فراموش ۔ دے بعد جیڑے ویلے شام کوں تساں پنج گھنٹے گمن کے پوچھو تے ڈرائیور ...ات ڈو بجے دا مہان ہوسے تے آکھے نہاگ ڈاہ گھنٹے ۳ دیے ختم تھئے۔ میں گھنٹہ انتظار کیتی تے ملک دے پاسے آکے ڈو گھنٹے لاچکا ہن تاں کجھ نہیں ہوسگدا" تے دار دنک اج پھو کو تے سویرے ناشتہ ، ڈو پہر مرغی پہاڑ کول ، ناراضی دا کیا کم ! پیؤ قاضی بجڑے چور خادم موسیٰ دالے تاں اجج دی پہلی دسل بھجے پوندن ۔ پر بھرا تے بھرجائی بھرا دی اولاد ـــــــ چھوٹا پنک سبحان اللہ !

بقیہ :۔ خواجہ محکم الدین سیرانیؒ

چھر می اچ جنازہ رکھیا گیا ۔ ڈلا صلاح مشورے نال اتھائیں دفن کر ڈتا گیا ۔ اتھائیں مزار بنایا گیا ۔ تے وستی دا ناں خانقاہ شریف پے گیا ۔ انہاں دے مزار پر نوربا ہے تے ہر سال ہزاراں عقیدت منداں دا کٹھ تھیندے تے عرس منایا ویندے

در کفے جام شریعت در کفے سندان عشق
ہر ہوسناکے ندا ند جام و سندان باختن

بقیہ :۔ سہارا

سگاں ۔ توں میکوں مجبور نہ کر" نجت زندگی دیچ ہک دادی کیتی ویندی ولا ولا کیناں تے ہن میں ہمیشہ کیتے ییڈے قدماں دیچ رہساں" تے ییکا اپنا ہتھ اٹھی کے انسپکٹر اقبال دے ہتھ دیچ ڈے ڈتا ۔ تے انسپکٹر دے مونہہ تے ٹھوڈیں تے کھل بکھن پے گئی ۔ ـــــ او نکوں سہارا جو مل گیا ہا !
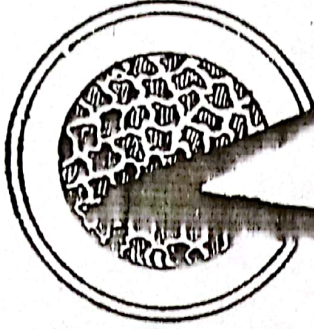
امیر البیان میر حسان الحیدری خان چانڈیو دا ناں سرائیکی حلقے اچ بہوں جاناں پہچاناں اے۔ ملتان اچ سرائیکی زبان دا ادب دی ترویج و اشاعت کیتے سبھ کنوں پہلے انہاں جھنڈا چاتا ہا۔ سرائیکی اکادمی دے بانی مبانی وی آپ ہن۔ حیدری سائیں جتھاں اردو دے نامور ادیب صحافی شاعر تے نقاد ہن۔ اتھاں سرائیکی زبان اچ انہاں دا مقام بہوں اُچا اے۔ آپ کئی سالاں کنوں گم ہن۔ ملتان اچ انہاں دا قدردان حلقہ تے یار سنگتی گول گول کے ہٹے ٹُٹے ہن۔ جو خدا انہاں کوں اپنڑی چیتی پوہ غیب کنوں ظاہر کرے۔ ملتانیاں کوں حیرت تے مسرت نال معمور کر ڈیوے۔ حیدری سائیں ملتان کنوں ڈاڈھے شاکی ہن پر ایندے باوجود ملتان نال جیڑھی روحانی محبت رکھیندن اوندا اظہار ایہہ شاہکار نظم اے۔ اساں ایہہ یادگار نظم کوں فخر نال پیش کریندے ہیں۔

(مدیر)

میڈا دلبر میڈا دلدار "اختر" — برادر زادہ تے غمخوار "اختر"

تیکوں میں جان یا جاناں لکھاں؟ — جے سچ پچھیں تاں اپنا مان لکھاں

تیکوں "ماز و محبوب" آہدیں دی ڈرداں — بس آپنے دیس دے بردیاں دا پرواں

میڈا ہُنجھ میڈے دل دا سہارا — میڈی بولی دا چاتی بار بارا

تیڈے ناں جگر کوں چاک کیتا — میڈا دل توں غماں توں پاک کیتا

میڈی بولی مقدس بولڑی اے — اے الہامی زباناں دی گولڑی اے

اے ویداں دی مقدس شاخ بولی — ہے اے شستہ نہیں سنگلاخ بولی

لہ سرائیکی زبان دے بابت محقق مرحوم سید علی شاہ ملتانی آپنے ہک مقالے اندر ثابت کیتا اے جو سرائیکی زبان دی ماں سنسکرت اے تے سنسکرت ہک الہامی زبان اے۔ جیندے وچ مقدس ویداں نازل تھئے۔ ایں تے مفصل مقالہ لکھیا ونج سگھیندا اے (م۔ ح۔ ح)

این بولی دے جنم بھومی دے اندر
میڈی بولی دا مرکز شہر ملتان
جنم پایا اتھاں تہذیب آدم!
مقدس وید ایں دھرتی تے اُترے
اے بولی پاک لوکاں دی اے بولی
بنی قومی زبان اردو ایں توں:
ہیں بولی وچہ شکر گنجؒ خوب بولیا
میڈا مرشد سوہنا دا غوث عالمؒ
بولیندا ہا اوہ میڈی مٹھڑی بولی
اوہ صدرالدین ذات حق دا عارفؒ
سائیں رکنِ جہاں نوریؒ حضور دی
سرائیکی وچہ ہا تبلیغاں کریندا
سیّد گردیزیؒ شمس سبز وادی
نظام الدینؒ ہیں بولی دا رسیا!
سُنّی خسروؒ تے شہزادہ محمدؒ

رہیا کجھ عرصہ اتھا آدمؑ ابوالبشر
ہے تہذیب و ثقافت دا نگہبان
بنیا اے عَلَّمَ الْاَسْمَاءَ دا مسکن
اتھاں دے لوک دل دے صاف ستھرے
زباں دی گنڈھ ایں بولی اے کھولی
ادب دے چرچے ہن ہر سو ایں توں
ادب دے شہر دا دروازہ کھولیں
اوہ ہند و پاک اندر دین دا تخم:
اے بولی ہے بہاء الحقؒ دی گولی
ہیں بولی وچہ سنیندا ہا معارف
سلامی جنہاں تدے جتی۔ الستی۔ حوری
تے ہیں بولی دے وچہ ہا درس ڈیندا
میڈی بولی دے ہن حافظ تے فارسی
تے خسرو دیس میڈے وچ ہا دسیا!
پچھاری ہن میڈی بولی دے سیلے حال

لہ حضرت اسد ملتانی مرحوم سرائیکی زبان اتے ملتان دی تاریخ تے تمام نایاب مواد جمع کیتا ہا۔ بعض انگریزی کتاباں ایجھیاں دی ہن جنہاں دی خاطر انگریز محقق انہاں کول آندے ہن انہاں دی روایت اے جو آدم علیہ السلام دا نزول ملتان اُتے تھیا ہا۔ (م۔ح)

۲ے ۳ے میڈا بغیر شد دے۔ تے عشق میم دی شد نال عربی تلفظ دے خلاف نظم کیتم پر سرائیکی زبان دے اندر انہاں دا ایہو تلفظ اے تے میڈے نزدیک اے۔ (م۔ح)

۴ے ۵ے حافظ تے فارسی دا لغوی معنی گھدا ونجے نہ کہ اصطلاحی معنی (م۔ح۔ت)

۶ے تا ۹ے امیر خسرو شہزادہ شہید دی خدمت وچ امیر حسن دہلوی دے رلتے پنج سال کھن ملتان اندر رہیا۔ اے تے سرائیکی بولی توں متاثر تھی کے سرائیکی اتے ہندی کوں ملا کے دوہڑے۔ بیت۔ غزلاں نے بیا گھناں کجھ لکھیا ہس، حضرت نظام الدین اولیا۔ امیر خسرو توں ہندی ملیل سرائیکی زبان دے بیت ترت کے ڈاڈھے خوش تھیندے ہن۔ (م۔ح)

جلال الدین[1] مخدوم جہانیاں — اچی بولی دیاں ڈے گئے نشانیاں

گرو نانک[2]، بھگت مدن[3]، کبیر[4]! — میڈی بولی دے ہن سر تاج ویرا!

علی حیدر سرائیکی دا ہا خیام — میاں احمد ہا ایندا احمد جام

میاں جندن تے ڈوتن رودکی ہن — اے ہن شاعر پراسلوں دے ولی ہن

نظامی نظم دا عبدالحکیم[5] — ہے اُچہ کوہ طور اوہ ایندا کلیم

ماہی لطف علیؒ[6] دا نظم سیفل — وڈے شاعر کریندے پڑھ کے کھل کھل

میاں نور[7] سعدی ہا غزل دا — نہیں کوئی فریدن نال دل دا

میں کیڑھے کیڑھے نال تیکوں گنڑاواں — انہاں ناںواں توں میں قربان جاواں

سرائیکی، بہاولپوری، اُچی — پوٹھوہاری تے ہندکو صاف سچی

کئی رنگ روپ جیں بولی ڈکھائے — وکھو وکھ دیس جیں نے ونج وسائے

میں بولی سندھ اتے ڈیرہ سہایا — بلوچستان کوں ہیں ونج وسایا!

اے بولی غزنی تے قندھار[8] تائیں گئی — دکھن[9]۔ مدراس[10]۔ مارواڑ[11] تائیں گئی!

اے درویشاں تے سرداراں دی بولی — ایں بولی توں میڈی جند جان گھولی

---

[1] حضرت شاہ رکن عالم دے خلیفہ مخدوم جہانیاںؒ دے ملفوظات وچ سرائیکی زبان دے محاورے کافی ملدن (م۔ج۔ح)

[2]–[4] اے ترائے شاعر قدیم ہندی یعنی سرائیکی زبان دے شاعر ہن۔ انہاں دے کلام وچ سرائیکی دا کافی اثر تے ذخیرہ الفاظ نظر آندے (م۔ح) [5] پرہاراں شریف تحصیل لیاقت پور دے مشہور فریدی سلسلے دے بزرگ میاں احمد دین اتے بانی اُبہہ تحصیل خانپور دے مولوی مولوی نور احمد صاحب احمد فریدی سرائیکی دے بلند پایہ صوفی شاعر تھی گزرین (م۔ح) [6] اچ شریف دے مولوی عبدالحکیم صاحب جنہیں یوسف زلیخا دا قصہ قدیم سرائیکی نظم وچ جوڑیا ہا۔ وڈا اُچا شاعر اے (م۔ج)

[8]–[11] افغانستان دے قدیم لوک سرائیکی زبان بلیندن ہیں وجہ توں ایں بولی کوں ہندکو دی آکھیا ویندے۔ دکھنی اردو تے سرائیکی دے اثرات ایجھے نمایاں ہن جو ایں موضوع تے کتاب لکھی ونج سگیندی اے۔ مدراسی اردو دے اندر دی سرائیکی دے اثرات ہن۔ راجستھان دا علاقہ جنہیں کوں مارواڑ آکھیا ویندے سرائیکی اثرات توں خالی نہیں۔ اے بلکہ پوربی زبان اندر دی سرائیکی اثرات ہن۔ خواجہ فرید صاحبؒ فرمیندن ؎ شعر فرید تیڈا ونج ہلیا۔ سندھ۔ مارٹ۔ دکھن۔ پورب۔ تاں کتھاں تھی پیا! معلوم تھیندے انہاں علاقیاں اندر خواجہ فریدؒ دے کلام دی شہرت ہائی (م۔ح)

میڈے دور دے ملتان دی ہک جھلک

میڈا ملتان ہا وسدا اتے رسدا
جمال اللہ دے پاڑے وچ ہا مٹا کوت
ہزاراں ہیں جیندے پروانے ہوندے
مرید باصفا[1]، مخدوم دوداں
بخاری وقت[2] دا سحبان ٹرگیا
اسد ملتانی[3] دا اختر دی مرگیا
اسد تے ناز ہا پنجاب سندھ کوں
اسد اقبال تے حالی دا پیرو
اسد ملتان دی شہرت دا تارا
میڈا استاد میڈا مرشد فن!
میڈے ملتان دا بلبل فریدی[4]
قلم جنہاں دی میکوں مسحور کیتا
او کیفی[5] عشق دے جنہاں جام پیتے
نہ مستی اوندی نہ او جوش رہ گئے
او دراحمد شاہ پروفیسر بخاری
میڈے ملتان دا او میر بن گیا
او ملتانی دا بابا عبدالحق[6] مہر
میڈے ملتان دا او شیر ببر!

ڈسیندا ہا میکوں ہر چہرا ہسدا
جنہن تے ہموار ہا ہک علم دا بھوت
کئی فرزانے ہن دیوانے ہوندے
جنہیں دی پیڑھی دا ہے ملتان تے احسان
بہار[7] مرثیہ، رمضان[8] ٹر گیا
غلط آ کھیم اوہ اپنے اصلی گھر گیا
اسد دی شاعری تے فخر ہند کوں
اوہ راہ میر دا تے مرزا دا ذہرد
اوہ ملتان دی عظمت دا سہارا
او کیا گیا لہہ گیا حکمت دا سجھ چن
گلستان ادب دا گل فریدی
اندھارا جہل دا جنہاں دور کیتا
زمانے اوں کوں رب جانے کیا کیتے
زبان جیا نٹے دا لا خاموش رہ گئے
جنہن ویں نغمیں دا بگڑا تیر کار ہا
او میڈی خاک دا اکسیر بن گیا
حقیقت وچ او فکر و فن دا ہے شہر
او گردیزیاں دا نور چشم قشور[9]

---

[1] حضرت غوث بہاء الحق دے مرحوم سجادہ نشین مخدوم مرید حسین قریشی (م-ع)
[2] سید عطاء اللہ شاہ بخاری۔ [3] مشہور مرثیہ گو ملتانی شاعر مولوی محمد رمضان صاحب بہار ملتانی۔ [4] اسد ملتانی۔ قابل فخر ادیب مورخ تے سیرت نگار۔ مولانا نور احمد خان فریدی
[5] کیفی جام پوری [6] ڈاکٹر مہر عبدالحق سرائیکی زبان دا عظیم محقق۔ [9] سید محمد قسور گردیزی۔

سیاست تے ادب دا مرد میدان
اوں کوں دی اپنی بولی دا محرک اے
میڈا مخدوم سائیں سجادؒ عالی
پرانی وضع دا اصلی نمونہ !
ادب دی وستی جئیں آباد کیتی
نہ پُردا مینھڑیاں تے سٹھریاں دی
میڈے ملتان دا شبلئ ثانی
پرانے دور دی پرانی نشانی
وڈا شاعر تے رند لاابالی
فنا فی العلم دے درجے تے پہنچل
اکھیندن لوک فکریؒ جنھوں جوان کوں
نویں نسلیں دا ہیرو مرد اوحد
ہے خاک پاک ملتان دا اینکوں درد
لف ست دا امین اپنا نفیسؒ
ڈاڈھی سوہنی سرائیکی لکھیندے
عبیداللہؒ دا پک دارھا قلا
صحافت دیاں مہاراں جنھند سنبھیدیچہ
اوہ اپنی ذات وچ ہا ہک دبستان
سیاست تے ادب دا تاجور ہا !

ادب پرور، غریباں تے مہربان
اوہک ہے پرا ساڈے کان لکھ لے
میڈی تہذیب دا وارث تے والی
تے اپنی بولی دا خادم ہے جھونا !
تے فن کاراں دی دل جئیں شاد کیتی
رہی بک اوں کوں ہر دم مشتریاں دی
او شیخ اکرامؒ صاحب ملتانی
او منشی عبیدؒ رحمان ملتانی
میاں کشفیؒ مظفرؒ گڑھ دا والی
چکھیا جئیں فیضے نے علم دا پھل
کیتا ہوں زندہ میڈے ملتان کوں
غزل دا پار کھو شاعر ہے ارشدؒ
سرائیکی دا سودائی ہے اِے مرد
اوہ ملتانی دا ہمدم تے اپنے
اتے تحقیق دا میدان مریندے
او عالم نال جنھندا استاد حافظؒ
اڈیر ہن ہزاراں جنھندے ہنر وچہ
ادب دے "نورتن" ہر شیلے مہمان
محمدن حال گویا ایندا محرھا

---

۱ مخدوم محمد سجاد حسین۔ ایم۔ این۔ اے۔ سجادہ نشین بارگاہ غوث بہاؤالحق زکریا ملتانی۔
۲ شیخ محمد اکرام ایڈووکیٹ۔ ۳ منشی عبدالرحمٰن خان۔ ۴ کشفی الاسدی مدیر "لشارت"
مظفر گڑھ۔ ۵ عتیق فکری ۶ ارشد ملتانی ۷ سرائیکی دا قابل فخر فرزند جناب نفیس چغتائی وکیل ملتان ۸ سرائیکی زبان دے
ہک قدیمی شاعر اتے بزرگ عالم دین حضرت مولوی عبیداللہ ملتانی ۹ ملتان وچہ اخبار فروشی دے بانی مبانی مشہور صحافی تے
سیاسی ورکر ڈاکٹر حافظ عبدالستار مولوی عبیداللہؒ مرحوم دے خاندان دے بلدے ڈیوے۔

میڈا بازو میڈا ہمزاد طاہر[1]
ادب، فن، تے سیاست تیڈی بانہی
تو ہر محفل دی جند ہر بزم دی جان!
مگر افسوس ساکوں بھل گیوں توں!
میڈا غمخوار مونس ہمدم خوب!
ادب دی جان تے ایمان عاصی
غزل اتے نظم دا استاد عاصی
جتھاں ہووے شالا آباد ہووے
مظفر دین بابائے صحافت!
اِڈیٹر "شمس" دا اوہ خان اکرم
اوہ ملتانی ثقافت دا پجاری
ظفر محزون مخلص تے پیارا
اساڈا یار اور عاشق حسینی[3]!
ساڈی بولی دا اوہ "روشن چراغے"
سائیں پرویز ناں جیندا "دیا غنے"
سوہݨا "مسعود اشعر" تک شہر دا
میڈی بولی ہے اوندے من کوں بھاݨی
ملک منظور اتے ایثار رائی!
اساڈے "طور" دا ہک پیا کلیمے

خدا رکھے تیکوں آباد طاہر
نہیں اخلاص وچ کوئی تیڈا ثانی
ودھایا اپنی بولی دا توں مان!
اُجڑا اپݨی کنوں کیوں رل گیوں توں!
میں رومی او صلاح الدین زرکوب
ودھائی شہرت ملتان عاصی
بلا شک ہے وڈا نقاد عاصی
اوندا دشمن سدا ناشاد ہووے
بہوں کیتی اے اوں ملتان دی خدمت
اسد دا جانشین تے میڈا محرم!
ہے اپݨی بولی اونکوں ڈاڈھی پیاری
اوہ ملتانی صحافت دا ستارا
ساڈیاں نظراں دے وچ ہوں جیہا گیݨی
نظر آچی، طبیعت ڈاڈھی باغے
مٹھا من بھاوݨاں تے پاکباز اے
جنہندیں نظریں دے وچ "امروز" خزدا
میڈی تہذیب خود اوں دی کہاݨی
میڈی تہذیب اتے بولی دے داعی
جنہاں دا ناں "اللہ ڈتہ نسیمے"[5]

---

[1] ملتان دیں ادبی حلقیں دی جان اتے سرائیکی دا جھونا جوگی محمد طاہر خان اساڈا جھیڑیاں لاد[illegible]
تے سانجھی! کہیں دے ہتھ وچ مہار ہودس تاں ڈاڈھا کم دا جوان اے۔
[2] اخبار "کارزار" ملتان دا ایڈیٹر تے علیگ برادری دا پراݨا ساتھی [3] ملتان دے پراݨے پرچے "روزنامہ[illegible]"
دا ایڈیٹر تے ملتانی دا شاعر عاشق حسین حسینی [4] نوائے وقت ملتان دا اسٹاف رپورٹر ریاض پرویز۔
[5] ایمرسن کالج ملتان دا ریٹائرڈ ہیڈ کلرک اتے ملتانی زبان دا قادر الکلام شاعر ملک اللہ دتہ نسیم۔

اوندا سینہ ثقافت دا دفینہ!
او جھونا تھی گی ساڈا دوست ہمراز
لکھیندا ہا اوہ ملتانی عقدب دی
میکوں یاد آگیا ہک ببا قلندر
سرائیکی دا ہے دیوانہ تاں او ہے
ریاض انور ثقافت دا علمبردار!
سرائیکی ادب وچ جیان پائس
میڈا ہک یار رضوانی[3] بھیرا ہا!
ہا شیدائی سرائیکی زبان دا
میڈا جانی میاں منظور "احقر"[4]
سرائیکی دا وڈا "ہمدرد" ہے اوہ
ریاض[5]، الطاف، زکریا قریشی
محبت خاص خادم کیتھلی[6] ہا

میڈی تہذیب دا ہے اوہ نگینہ
ادب پرور تخلص جیندا ہا "ناز"[1]
ہئی اوں کوں جہان اساڈے لوک ادب دی
ہے نال جیندے دا میاں شبیر اختر[2]
ہیں شمع دا ہے پروانہ تاں او ہے
ادب دیاں محفلاں دا ہا اوہ سنگار
تے "فکر و فن" دیں رمزیں کوں سنجالس
وڈا مخلص تے لاثانی بھیرا ہا!
اتے سودائی ہا خواجہ دے ناں دا
زبان پرور ہے نالے دوست پرور
تے ہر میدان دے وچ مرد ہے اوہ
مذاق[7] باوفا مشہور عیشی!
ہے ظاہر کجھ مگر دل دا ولی ہا

---

[1] علامہ طالوت مرحوم دا جگری دوست خواجہ فرید دے دیوان والے اردو ترجمے دا ہک رکن اتے، اساڈا یار صوفی عبدالمجید ناز فریدی

[2] حضرت کیفی جامپوری دا لائق فرزند "امروز" ملتان دے ایڈیٹوریل اسٹاف دا رکن اتے ملتانی ادب دا اوہ ماہر شبیر حسین اختر

[3] "جنگ" کراچی دا ملتان اندر نمائندہ خان رضوانی جیڑھا سرائیکی اکادمی ملتان دا اج کل جنرل سیکرٹری وی ہے۔

[4] ہمدرد پریس ملتان دا مالک اتے ملتانی زبان و ادب دا شیدائی حاجی مولانا منظور احمد "احقر" مدظلہ

[5] ریاض حسین۔ الطاف حسین اتے محمد زکریا قریشی حضرت غوث بہاؤالحق دے خاندان دے نامور فرزند اتے بامذاق، باعلم نوجوان ہن۔ پہلا نمبر وکیل ڈوجھا نمبر ڈاکٹر اتے تریجھا نمبر تحصیلدار اے

[6] اردو زبان دے مشہور شاعر حضرت عیش فیروزپوری دا لائق شاگرد بہترین شاعر جناب مذاق العیشی اساڈا ہمدرد تے مہربان دوست ہا۔

[7] مثالی درسگاہ ملتان دے ہیڈ ماسٹر اتے اردو زبان دے شاعر۔

جناب خادم کیتھلی

ہا واہ حاجی[1] تے واہ اوہ گلڈ ہوٹل　　ڈکھا ئے چار ڈینہہ ڈوہناں نے نِبھل نِبھل
سبھ اپنے اپنے سودا دچہ مگن ہِن!　　سبھ اپنی ذات وچہ ہک انجمن ہِن
تُویں ملتان دی تاریخ ہِن اے　　عطارد، مشتری، مریخ ہِن اے
اُنہاں دی ذات شمع انجمن ہے　　اُنہاں دے دم توں زندہ علم وفن ہے
میڈا ہک بیت سبھناں کوں سُناؤ　　تے ساغر عشق دا بھر بھر پلاؤ

یاراں کہ زوفا مدہوش و مستند
سلام ما رساں ہر جا کہ ہستند

ملتان دیاں کجھ یاداں

میڈا ملتان ہا مرکز ادب دا　　نظارہ ہر طرف طرح وطرب دا
ہزاریں علم دے ونجارے اُوںجا　　تے کجھ ہیں جیہے وی ناکارے اُوںجا
ہا "تعمیری ادب دا حلقہ"[2] واہ واہ　　ڈکھا ئیس علم وفن دا جھلکا واہ واہ
ہئی "بزم صوفیاء"[3] "دربار نوری"[4]　　چلیندی ہئی اوں کوں سرکار نوری
کتھاں "بزم ادب"[5] تے "بزم سیماب"　　اے گالھیں بن گیاں قصے اتے خواب
نہ "بزم عتیق"[6] دی رونق ہے باقی　　نہ کہیں حلقے اندر ہو حق ہے باقی

---

[1] حاجی حمید الدین صاحب جنہاں گلڈ ہوٹل ادیباں دا سطے وقف کیتا ہا۔
[2] ملتان دیاں تعمیر پسند مسلمان ادیباں تے شاعراں دی انجمن "حلقۂ تعمیری ادب" جیندا صدر اے خاکسار تے نائب صدر عاصی کرنالی صاحب ہن۔ تحقیقی تے تنقیدی مقالات دی بنیاد ملتان اندر ایں حلقے رکھی ہئی۔[3] ملتان دیاں صوفی طبع لوکاں دا ادارہ جیندے تحت حضرت شاہ رکن عالم نوری دی جامع مسجد اندر ایہہ خاکسار ہر جمعرات دی شام کوں تفسیر قرآن دا درس ڈیندا ہا۔[4] غالباً حضرت ضیا صدیقی دا ادارہ جیں ملتان اندر مشاعریاں دی رسم جاری کیتی اتے نوجوان شاعراں دا بیان سجیاں کرائیس کنھن زمانے ہیں ادارے ملتان اندر ادب تے شاعری دی روح پھوک چھوڑی ہئی۔[5] حضرت ادب سیمابی۔ عزیز حاصلپوری۔ ہلال جعفری۔ اتے منظور رجا دیدہوراں دا ادبی ادارہ جیں نوجوان نسل کوں شعر گوئی دا رسیا ڈیا ہا۔[6] حضرت عتیق فیروزپوری دیاں شاگرداں دا ادبی حلقہ جیندے اندر معاں مذاق شخن ہوندا ہا۔ ایں حلقے دی ملتان اندر ادب تے شاعری دی وڈی خدمت کیتی اے۔

"اکیڈمی"[1] اندر نہ جوش رہ گیا
اوہ "فکر و فن"[2] دے لشکارے کن بجھ گئے
نہ او "جشن فرید" تے جشن ملتان
کھتاں او باغ لانگے خان والا
او "شہ گردیز" دیاں ہن مجلساں یاد
ماڈے دل کوں ہا آیا باغ او راس
بنی اے حالت حسین آگاہی اندر
حسین آگاہی ہے ملتان دا "مال"
"اویسی"[3] مولوی بوہڑ دے اندر
ہیں اپنی پوٹلی دے اتھاں لال لدھڑے
صدر ملتان دیاں ہن یاد باتاں
دلی در باہروں منشی شہید[4] دے
سعادت مند بی بی پاک[5] مائی"
ہے قائم پاک دروازہ اُنھاندا

ہا ہک "آغا" سو اوہ "خاموش" رہ گیا
او راتیں کن گیاں او تارے کن بجھ گئے
رہیاں باقی نہ ملتانی سوہناں
تے کتھ میلہ رہیا ملتان والا
قلعے تے دمدمے دیاں ہن چیتاں یاد
جتھاں آ بہندے ہن سبھ عام تے خاص
پکھی جیویں پھاسدا ہے پھاہی اندر
پئے رلدے اتھاں ہیرے تے لال
وچلیندے ہن ہمیشہ علمی جوہر
مٹی نوں چھنڈ کے موتی پاندے بڈھڑے
نہیں بھلدیاں او مہریاں تے نباتاں
تے اندروں خوشاں بیاں قریشی سعید[6] دے
او ما پاکاں دی تے پاکاں دی سجائی
تے عرشیں فرشیں آوازہ اُنھاندا

---

1. ملتان اکادمی جنہدا ڈو جھاناں حضرت آغا خاموش ہا۔ تمام وڈیاں لوکاں دا ادارہ ہا۔ شاید ہیں سانگے مر گیا۔ جے آغا صاحب ہیں کوں عوامی سطح تے چلاونڑ چاہندے ہِن ادارے نوں ساکوں وڈیاں امیداں ہِن۔
2. ملتان دیاں ترقی پسند اتے نویں نسل دیاں شاعراں اتے ادیباں دا ادارہ جنہدے اندر ریاض انور، شبیر حسن اختر، خاور جیلانی، پروفیسر عرش صدیقی اتے پروفیسر عبدالغفار دُرانی ڈاڈھا کم کریندے ہِن۔ پر افسوس جو ایہہ دی جلدی ختم تھی گیا (م۔ح)
3. ملتانی زبان دیاں کتاباں چھاپنڑ والے اندرون بوہڑ گیٹ دے مولوی حقیقت دے وچ سرائیکی تہذیب اتے ادب دے محسن اتے ملتان دے نولکشور ہِن۔
4. حضرت حافظ جمال اللہؒ دے خلیفہ اتے فارسی ملتانی دے قادرالکلام شاعر منشی غلام حسن شہید۔ فارسی وچ حسن تے ملتانی وچ گامنڑ تخلص ہا۔
5. شہزادہ مراد دا درباری شاعر فارسی زبان دا بدیہہ گو اصل رہا کو ملتان دا حضرت سعید خان قریشی جنہاں دا مزار دلی دروازے دے مشہور ہے۔ حضرت شاہ رکن عالم نوری دی والدہ ماجدہ بی بی راستی پاکدامن جنہاں دے ناں نوں پاک دروازہ مشہور ہے۔

ہے دریاکاں دا اَج تائیں یاد انہاندی
حسن[۱] پروانہؔ گورستان ڈیکھو
حضوری باغ[۲] دے ہن یاد قریشی
نہیں بھلدیاں او "چانیاں" گھنٹے گھر دیاں
سئیں آگاہی دا "فلسفہ" عجب ہا!
میڈا اصلی ٹھکانہ تاں "آستانہ[۳]"
ادب تے علم دا استھان ہا او
اتھاں آون کنوں کوئی رہ نہ سکیا
میڈے "طوفان[۴]" دا اوہ دور گھن آ
جہانے وقت گذریل ویلھے کن گئے
نہ او رانجھا نہ رانجھے دیاں تنواراں
میڈا دیرنڑ میڈے جند جان اختر!
ڈیوو ملتانی کوں توڑیں حیاتی
محض گالیں نہ پبلک کوں سناؤ
قریشی تے گیلانی، خاکوانی
او گردیزی ہوون یا کہ صدیقی

رہے شالا اے جھوک آباد اہناندی
جے اکھ ہووے تاں اتھ ملتان ڈیکھو
کڈاہیں آندے ہن جھنجھن در تے عرشی
تمنگاں دی دال "تے شہزادیاں مردیاں
حرم در دا "کبابی" وی غضب ہا!
زکیبے یاد اوں کوں ہک زمانہ
ڈو جھیں لفظیں دے وچ ملتان ہا او
اسا ڈے بعد اوں ول کہیں نہ تکیا
پرانڑیں یادیں کوں فی الفور گھن آ!
او منجھیاں کن گیاں او بیلے کن گئے
منجھاں رل گیاں نہ لہندا کوئی ساراں
کریندے عرض ہک خان "اختر"
ایں مٹھڑی بولڑی کوں لاؤ حیاتی
بھلیں بولی تے ثقافت کوں بچاؤ
ملک، بوسن۔ تے خواجے ملتانی
سرائیکی دے ہن عاشق حقیقی

---

[۱] گورستانیں دے شہر ملتان دا ہک قدیم گورستان اے۔ حضرت اسد ملتانی مرحوم دا خیال ہا جو حسن پروانہ سائیں دی شاعر ہن۔ جیہناں تاں تے "پروانہ" تخلص معلوم تھیندے۔ رکھو جتنا کیتی ونجے تاں حضرت حسن پروانے دے حالات اتے کتاب ضرور لبھ پوسی۔ ایہیں گورستان اندر دی ملتان دے ہزاراں لال مٹی وچ چھپے پئے ہن۔

[۲] حضوری باغ پیر خورشید کالونی دا نامور بزرگ مخدوم احمد کبیر علم اتے ادب دا شوقین اتے قدردان ہا اوندے فرزند مخدوم خورشید احمد قریشی کوں وی علم دی لذت حاصل اے۔ میڈا جگری یار پیر آفتاب احمد قریشی ملتانی زبان تے ادب دا رسیا تے دوست پرور انسان اے۔ [۳] ملتان دا مشہور علمی ادبی روحانی ماہانہ رسالہ "آستانہ ذکریا" جیندا ایڈیٹر دے خاکسار ہا۔ تے جیڑھا ہنڑ مرحوم تھی گئے۔ [۴] لاہور دے ہفتہ وار "چٹان" دی بدزبانی دا جواب ڈیونڑ خاطر خاکسار ۱۹۶۲ء وچ "طوفان" دا ایڈیٹر بنیا ہا۔ اوہ دور واقعی میڈی طوفانی صحافت دا دور ہا۔

ملاں ۔ ملوانے ۔ ذاکر ۔ پیر سارے
بلیے ۔ پڑھڑے تے نلنگ ویر سارے

توکل دا بدھن جے رل کے تھلا
سلائی کتی ویسی اے تھلوہا منہلا

کرو زندہ سرائیکی زباں کوں
مٹاون نہ ڈیوو اپنے نشاں کوں

ساڈی تہذیب اتے ساڈا کلچر
ھڑپہ ، ٹیکسلا توں وی اے برتر

موہن دڑو اتے مکران سارا
حقیقت دیچہا اے ملتان سارا

ساڈی تہذیب ہے غیراں دے قابو
ساڈی بولی دی ڈوجھی شکل اردو

توں اپنی بولی تے کلچر کوں گل لا
بنھاں دے پچھوں لگ کے کتی نہ جھلا

ڈیہنوں ڈینہہ رکھ قدم اپنا اگوہاں
یا با نکل کتی نہ ہیں رہنے دا سونھاں

قلم میڈی ، میڈا تن من لتاڑا
غریبی حال سارا ڈھن لتاڑا

سرائیکی اکیڈمی چلاؤ
تے عاریں ملکیں اے بولی کھنڈاؤ

سماعت تے میڈیاں گالھیں گراں ہن
جے سوچو سمجھو تاں اے جرز جان ہن

نہ کھا کن چنپ کتی اے حستان بس کر
جے کتی سنگسد ہی عمل کرن دا وس کر

محمد اسماعیل احمدانی بسمل

پربت پجارن

ڈیکھ نہ ویلھا تتا تھڈا، تھکل! پندھ کھیندی ونج،
رات اندھاری۔ سر تے باری۔ رسیا پیر گولیندی ونج
گرمی تاوے۔ پکھر آوے۔ پالا کپے۔ کنڈیں چھٹے
پیٹھ تے ڈیکھن کوڑے سسی۔ اگتے پیر ودھیندی ونج
جنگل جھاڑیں۔ روہ لتاڑیں۔ بلسن سئے فاسک ناگ
تانگھ پنل دی رکھیں دم دم۔ پل پل پیر سرینیدی ونج
اُٹھن تکھے۔ ڈیرن ویری۔ خان پنل مدہوش
پنجھ نہ گھلی۔ روہ نہ کھلی۔ لوڑ تباہ تنگھیندی ونج
پیچھے ہے پرے۔ دلڑی ڈرے۔ کینے لوں لوں وال
"چنٹر کے" دی آواز تے سسی! سمجھدی نہ رہ سٹیندی ونج
ٹھکڑے پیوما۔ پیریں چھالے۔ مونہہ کیتا بیحال
جے ملیں سسی! پربت پجارن۔ سول سہے سر جیندی ونج